

Sandsvala i Buskerud – kartlegging av Årets Fugl 2010

av Steinar Stueflotten

Innledning

Sandsvala ble valgt til Årets Fugl i 2010 av Norsk Ornitologisk Forening. Bakgrunnen for dette valget var at vi i Norge hadde liten kunnskap om artens populasjonsstatus, noe som er bekymringsfullt fordi sandsvala går kraftig tilbake i andre europeiske land. NOF ønsket derfor å gjennomføre en total-kartlegging av den norske hekkebestanden av sandsvaler i 2010. Målet var å oppsøke alle kjente og potensielle hekkeplasser for arten for å kartlegge:

- antall kolonier og geografisk lokalisering av disse,
- registrere koloniens beskaffenhet (naturlig habitat/sandtak/annet),
- antall reirganger/aktive reirganger,
- status for koloniene ift. forstyrrelser og potensielle ødeleggelser.

Flere medlemmer av NOF avd. Buskerud har bidratt til årets kartlegging. Ved innledningen til hekkesesongen ble det sendt ut et opprop til bufu-lista (bufu@yahoogroups.com) og til NOF Øvre Eiker lokallags medlemmer med oppfordring om å registrere sandsvalekolonier denne sommeren. Ca. ti medlemmer responderte på oppropet, og det ble gjennomført en ganske grundig kartlegging av alle kommunene i sørfylket og i deler av Hallingdal.

Metodikk

Flere tidligere kjente hekkeplasser og et stort antall nye, potensielle lokaliteter ble undersøkt i løpet av sesongen, primært i perioden medio juni til medio juli. Alle kommunene i sørfylket (Hurum, Røyken, Lier, Drammen, Nedre Eiker, Øvre Eiker, Kongsberg, Modum og Hole) ble rimelig godt undersøkt, til dels også de sørlige delene av Ringerike, Krødsherad, Flå og Nes. Totalt ble 77 aktuelle lokaliteter undersøkt. Noen potensielle lokaliteter, som ved nærmere undersøkelse viste seg å være helt uegnet som hekkeplass for sandsvaler, er ikke med i denne oversikten. Lokalitetene ble bl.a. plukket ut på vanlige turkart (Norgesglasset) og ved å studere flyfotografier på "Norge i bilder". Hver lokalitet ble kategorisert til en av følgende fem habitatstyper: 1) Sand/grustak, aktivt, 2) Sand/grustak, lite brukt, 3) Pukkverk/steinbrudd/massedeponi,

4) Blokkmur/brukar og 5) Andre (utgravde grus-skreinter dannet i forbindelse med diverse anlegg og byggearbeider, eventuelt naturlig utraste elve-skreinter). Antall reirganger ble talt opp og eventuelle trusler mot koloniene notert. Siden det ved korte besøk på en lokalitet er vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange reirganger som er i bruk (se nedenfor), har metodikken gått ut på å registrere antall reirganger i koloniene. Antall sandsvaler som flyr i området og minimum antall reirganger som er i bruk, er også blitt notert på de fleste av lokalitetene.

Påviste kolonier i 2010

I forbindelse med årets kartlegging ble det funnet sandsvalekolonier på 30 av de 77 undersøkte lokalitetene, blant disse var det 5 gamle kolonier tilsynelatende uten aktivitet i år. Dvs. at bare 25 (32 %) av alle undersøkte lokaliteter hadde aktive sandsvalekolonier. Tilslagsprosenten var høyest i sørfylket. Der ble det funnet aktive kolonier på 35 % av de undersøkte lokalitetene. I Hallingdal ble det bare funnet 2 aktive kolonier ved Nesbyen, noe som kun utgjør 17 % av de undersøkte lokalitetene i området.

Det var ikke alltid at vi fant kolonier der vi mest forventet det. Flere kjente lokaliteter hvor det hadde vært hekking tidligere – på noen så seint som for et par år siden, var i år uten sandsvaler. I flere store, aktive grustak med fine skreinter, ofte gunstig plassert nær elver og vassdrag, var det ingen sandsvaler å se, mens det i andre tilsynelatende mindre optimale lokaliteter kunne være kolonier. Et eksempel på det siste var en koloni i et gammelt steinbrudd ved Skott på Burud i Øvre Eiker. Området benyttes i dag som lagerplass for anleggsbrakker til Cramo. I den ene enden av lagerplassen var det dumpet en 3 meter høy grushaug som på den ene siden hadde en fin liten skrent etter et masseuttak. I denne lå det en sandsvalekoloni på 40 reirhull plassert bare 1,5-3 m over bakken, se foto på neste side.

Tabell 1 viser en kommunevis oversikt over de 30 påviste koloniene. De fem lokalitetene som har antall reirganger i parentes, er de fem antatt gamle koloniene hvor det ikke ble påvist aktivitet i 2010.

Sandsvalebekoloni i en 3 m høy grushaug i et gammelt steinbrudd ved Burud, Øvre Eiker. Foto: S.Stueflotten.

Tabell 1: Registrerte sandsvalebekolonier i Buskerud 2010.

Kommune	Lokalitet	UTM (32V)	Type habitat	Høyde [moh]	Dato undersøkt	Antall reirganger
Hurum	Storsand	NM 8914	1	80	08.07.2010	27
Hurum	Verket	NM 8009	1	50	15.07.2010	(8)
Lier	Lyngås	NM 6938 3182	1	95	25.06.2010	25
Lier	Elge	NM 6848 3183	1	90	25.06.2010	100
Lier	Elvehøy	NM 6895 3202	2	40	25.06.2010	10
Lier	Merem	NM 6931 3438	1	60	25.06.2010	25
Drammen	Kopervikdalen	NM 6940 2088	3	50	23.06.2010	40
Nedre Eiker	Ryggkollen	NM 5948 2375	1	80	23.06.2010	30
Nedre Eiker	Nerkollen	NM 590 244	1	40	23.06.2010	45
Øvre Eiker	Mastebogen	NM 529 108	5	60	28.06.2010	16
Øvre Eiker	Stryken	NM 5147 2647	4	10	23.06.2010	5
Øvre Eiker	Hoensmarka	NM 5001 2823	1	50	23.06.2010	100
Øvre Eiker	Skott, Burud	NM 4952 3183	3	50	27.06.2010	40
Kongsberg	Vettestad	NM 466 002	1	75	01.07.2010	15
Kongsberg	Gudskiste	NM 3546 0959	2	175	01.07.2010	6
Kongsberg	Saggrenda Ø	NM 3453 0964	3	175	01.07.2010	(2)
Modum	Haugfoss	NM 493 421	4	70	06.07.2010	7
Modum	Geithus N	NM 538 454	1	120	26.06.2010	(20)
Modum	Vikersund	NM 557 477	4	65	31.05.2010	10
Modum	Såstad	NM 489 511	2	130	26.06.2010	8
Modum	Stryken, Snarum	NM 477 548	1	145	26.06.2010	30
Modum	Finnerud	NM 541 569	2	175	26.06.2010	(1)
Modum	Slettmoen	NM 456 622	1	190	26.06.2010	75
Hole	Bymoan	NM 693 619	1	95	04.07.2010	60
Ringerike	Lahaugen	NM 691 653	1	80	10.07.2010	7
Ringerike	Prestmoen	NM 6820 6660	1	75	04.07.2010	50
Ringerike	Soknasand	NM 524 816	1	180	14.07.2010	32
Krødsherad	Veikåker	NM 3605 7955	1	170	10.07.2010	(5)
Nes	Grøteplass	NN 0815 1116	5	180	05.08.2010	8
Nes	Myrefjorden Ø	NN 057 159	1	160	10.07.2010	35

Hvilke habitatstyper benytter sandsvala i Buskerud?

Tabell 2: Fordeling av lokaliteter på ulike habitatstyper i kommunene.

Kommune	Sum antall kolonier	1. Sand/Grustak, aktive	2. Sand/Grustak, gamle/lite brukt	3. Pukkverk/steinbrudd/massedeponi	4. Blokkmurer/brukar	5. Andre
Hurum	2	2				
Lier	4	3	1			
Drammen	1			1		
Nedre Eiker	2	2				
Øvre Eiker	4	1		1	1	1
Kongsberg	3	1	1	1		
Modum	7	3	2		2	
Hole	1	1				
Ringerike	3	3				
Krødsherad	1	1				
Nes	2	1				1
Sum antall (andel av sum)	30	18 (60 %)	4 (13 %)	3 (10 %)	3 (10 %)	2 (7 %)
Ant. lokaliteter undersøkt (andel av sum)	77	36 (47 %)	17 (22 %)	17 (22 %)	3 (4 %)	4 (5 %)
Andel m/koloni	39 %	50 %	24 %	18 %	100 %	50 %

Sandsvaler som hekker i en blokkmur på Hokksund Camping, Øvre Eiker. Foto: S.Stueflotten.

Hele 73 % av koloniene ligger i sand- og grustak, derav 60 % i aktive grustak. Slike lokaliteter med

jevnlig fornyelse av utraste skrenter, framstår som den klart mest attraktive habitatstypen for arten i

Buskerud. I Sør-Sverige ligger til sammenligning ca. 90 % av sandsvalekoloniene i grustak (Svensson mfl. 1999). Mange gamle og lite brukte grustak kan fortsatt ha brukbare skrenter, men flere slike lokaliteter er nå delvis utjevnet og i ferd med å gro igjen. Mens halvparten av de aktive grustakene hadde sandsvalekolonier, hadde bare 24 % av de gamle og lite brukte grustakene det samme. I massedeponier tilknyttet steinbrudd var det til sammenligning bare 18 % som hadde sandsvalekolonier. Litt overraskende var det å finne hele tre små kolonier plassert i blokkmurer/brukar: en i Stryken på Hokksund Camping, en i brua ved Rema 1000 på Vikersund og en i Haugfoss bru ved Blåfargeverket. Tidligere kjente vi bare til den ene kolonien i Stryken (se foto). Det ble også funnet to kolonier i utgravde grusskrenter dannet i forbindelse med diverse anlegg og byggearbeider (habitatstype "Andre"). Det ble ikke funnet noen kolonier i naturlig utraste elvekanter på tross av at det ble lett spesielt etter dette.

Alle de påviste koloniene i Buskerud lå < 200 moh, dvs. under den marine grensa hvor de fleste større glasifluviale sand- og grusavsetningene befinner seg. Gjennomsnittlig høyde over havet for de 30 påviste koloniene var: 101 ± 54 moh. Fra tidligere vet vi at sandsvala kan hekke høyere enn dette, bl.a. flere steder i øvre deler av fylket i følge Atlasprosjektet (1977-1986). Men det ble ikke rapportert om noen slike kolonier i 2010. Kun en potensiell lokalitet, som ligger 640 moh i Hol kommune, ble besøkt i 2010.

Hvor mange av reirgangene er i bruk?

Selv om en oppholder seg ved en koloni i opptil en time, kan det være vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange av reirgangene som er i bruk, spesielt tidlig i sesongen. Erfaringer fra årets kartlegging indikerer at mellom 1/3 og 2/3 av reirgangene er i bruk, typisk 50 %. Dette stemmer bra med to tidligere undersøkelser i utlandet som er referert til i Cramp (1988), der henholdsvis ca. 50 % og ca. 2/3 av reirgangene

var i bruk. Også opplysninger på Artsobservasjoner fra andre steder i Norge i 2010, indikerer det samme. Selv i ungeperioden kan foreldrenes matingsfrekvens variere mye. Observasjoner ved et par kolonier, viste at noen reir ble besøkt så hyppig som hvert 5. til 10. minutt, mens i andre kunne det gå over 30 minutter mellom hvert matingsbesøk. Tilgang på insekter og avstanden foreldrefuglene må fly, avgjør dette.

Hvor store er koloniene?

Hvis normalt bare 50 % av reirgangene er i bruk, gir dette en gjennomsnittskoloni på 14 par, og antall par vil variere mellom typisk 3 – 50 par, slik også Haftorn (1971) angir. Dette tyder på at kolonistørrelsene ikke har forandret seg vesentlig siden 1960-tallet, og at en bestandsnedgang derfor mest sannsynlig må skyldes en redusert utbredelse heller enn mindre kolonier.

De største koloniene med en gjennomsnittsstørrelse på ca. 20 par og med opp til 100 reirganger, finner vi i den mest attraktive habitatstypen – aktive sand- og grustak (se Tabell 3). De to største koloniene i 2010 med ca. 100 reirganger, ble funnet i Egge grustak i Lier og i Hoensmarka grustak i Øvre Eiker. Kolonier med over 100 reirhull er relativt sjeldne i Buskerud. De største koloniene vi kjenner til fra tidligere er en koloni på ca. 300 par ved Breiehagen, Stranda-fjorden (Ål) juni-juli 1962 (T.Breiehagen), 150 par i Hoensmarka grustak (Øvre Eiker) i juli 1974 (K.Værnes), og > 150 reirhull i Meren grustak (Lier) i juni 2007 (S.Stueflotten). Observasjoner av 300-400 sandsvaler i Svendsrudvika (Hole) 15. og 16.07.00 (V.Bunes), tyder på at det må ha vært en ganske stor koloni i nærheten dette året (Bymoens grustak?). Gamle og delvis gjengrodde grustak byr sjelden på optimale forhold for sandsvala. Følgelig er koloniene her normalt ganske små (< 10 par). Noen massedeponier i steinbrudd kan ha flere fine utraste skrenter etter masseuttak, og relativt store kolonier - f.eks. en med 40 reirhull i Kopervikdalen i Drammen (en hekkeplass som er blitt benyttet i flere år).

Tabell 3: Kolonistørrelser i ulike habitatstyper.

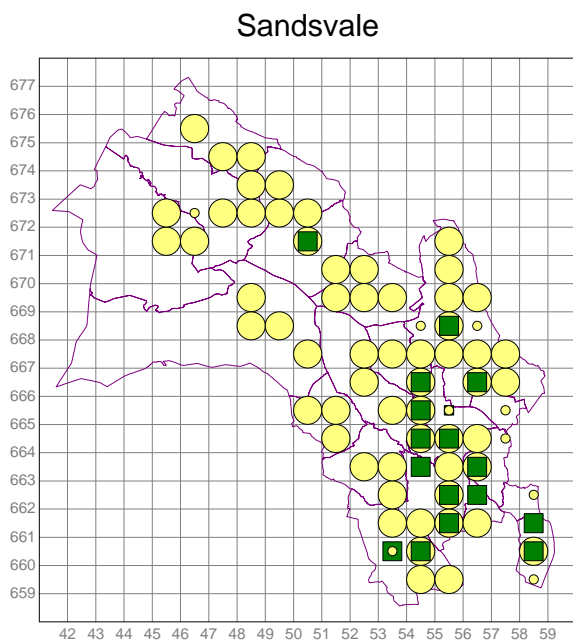
Habitatstype	Antall kolonier	Antall reirganger	Gjennomsnitt ± stdav	Gj.sn. antall par (50 % i bruk)
1. Sand/Grustak, aktive	18	5 -100	38 ± 29	19
2. Sand/Grustak, gamle/lite brukte	4	1 - 10	6 ± 4	3
3. Pukkverk/steinbrudd/massedeponi	3	2 – 40	27 ± 22	14
4. Blokkmurer/brukar	3	5 - 10	7 ± 3	4
5. Andre	2	8 - 16	12 ± 6	6
Totalt	30	1 -100	28 ± 27	14

Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Kartet på neste side viser sandsvalas utbredelse i Buskerud i Atlas-perioden (1977-1986) og i 2010. Som vi ser, er det en påfallende forskjell mellom

artens utbredelse i 2010 og den vi hadde for ca. 30 år siden. I Atlas-prosjektet ble sandsvala påvist hekkende i hele 59 10x10 km UTM ruter, mot bare 16 ruter (27 %) i 2010. Selv når vi bare sammenligner de godt undersøkte kommunene i sørfylket, er

utbredelsen mindre i 2010 enn i Atlas-perioden (14 ruter mot 18 ruter med påvist hekking - dvs. 78 %).

Atlaskart (10x10 km UTM ruter) for sandsvale med utbredelse i fylket for ca. 30 år siden (gule prikker) og i 2010 (grønne prikker).

I Hallingdal synes tilbakegangen å ha vært enda større. Her ble hekking bare påvist i 1 rute mot 13 ruter i Atlas-perioden (8 %), og bare 17 % av de undersøkte lokalitetene hadde aktive kolonier i 2010. På flere tomme, men fortsatt egnede lokaliteter, hadde det vært hekking tidligere år – noen steder helt fram til for bare et par år siden. Så selv om vi tar hensyn til at observasjoner over en tiårsperiode alltid vil resultere i flere kolonier enn observasjoner gjort kun ett enkelt år, så viser årets kartlegging at det har vært en betydelig tilbakegang for sandsvala i fylket i løpet av de siste 30 årene.

Hvor mange par hekker det så i Buskerud? Antall registrerte reirganger i aktive kolonier i 2010 var 806, derav 674 i de ni godt undersøkte kommunene i sør fylket, noe som tilsvarer hhv. 400 og 340 par gitt at bare 50 % av reirgangene var i bruk, (hhv. 540 par og 450 par med 2/3 av reirgangene i bruk). Sum areal under 200 moh i de ni godt undersøkte kommunene er ca. 1030 km² (tilsvarende for hele Buskerud er ca. 1680 km² eller 11,3 % av landarealet, kilde: SSB). Det betyr en bestandstetthet på minst 0,33 par/km² og enn tetthet av kolonier på ca. 2 kolonier per 100 km². Til sammenligning lå typisk bestandstetthet i lavlandet i Europa på 1990-tallet på 0,4 – 1,2 par/km² (Hagemeyer & Blair 1997). Høyest kolonitetthet (< 200 moh i sør fylket) hadde Nedre Eiker (6 per 100 km²), Lier (4 per 100 km²) og Modum (3 per 100 km²).

Ut fra årets kartlegging kan vi anslå en hekkebestand i Buskerud på 560-800 par i 2010, gitt usikkerheten i antall reirganger som er i bruk og at vi må anta at noen kolonier kan være oversett i årets

undersøkelse. Med samme utbredelse som i Atlas-perioden, ville Buskerud hatt en sandsvaleb Bestand på 2000-3000 par. Selv om vi dobler dette anslaget, gir det en betydelig mindre bestand enn hva vi kan utlede som Buskeruds naturlige andel (9 % av antall Atlas-ruter med konstatert hekking) av en anslått norsk bestand på 100 000–250 000 par for 30 år siden (Ålbu 1994). Dette anslaget må opplagt ha vært for høyt. Hvis disse tallene stemmer, kan det indikere en bestandsnedgang i Buskerud på hele 70 % i løpet av de siste 30 årene. Virkelig nedgang er trolig noe mindre enn dette da vi må anta at arten tidligere hadde en noe høyere bestandstetthet.

Det er framsatt flere teorier om årsaker til bestandsnedgangen til sandsvala i Europa. Noen hevder det er blitt mindre tilgang på egnede hekkeplasser de siste tiårene (færre grustak og utruste elveskrenter). Andre mener at hovedårsaken ligger i forverrede overvintringsforhold i Afrika. Siden utbredelsen i fylket var betydelig større for 30 år og at det i 2010 bare var 32 % av alle potensielle lokaliteter som hadde aktive sandsvalekolonier, er det rimelig å tro at det ikke er mangelen på egnede hekkeplasser som begrenser bestanden i fylket. Således synes årets kartlegging i Buskerud å støtte teorien om at det må være andre årsaker til den observerte bestandsnedgangen, f.eks. redusert overlevelse pga forverrede forhold under trekket eller på overvintringsplassene.

Jeg har i sommer også kartlagt sandsvalekolonier i Rauma kommune i Møre og Romsdal. Der ble det påvist 8 kolonier på i alt 19 undersøkte lokaliteter i høydebeltet 15-110 moh, dvs. et tilslag på 42 % - litt høyere enn i Buskerud. Gjennomsnittlig antall reirganger var 29 (5-50), tilsvarende ca.15 par per koloni, det samme som i Buskerud. Totalt ble det funnet 230 reirganger (ca. 115 par). Kommunens areal under 200 moh er ca. 180 km². Dette gir en tetthet på 0,64 par/km², dvs. noe høyere enn i Buskerud.

Ut fra årets kartlegginger i Buskerud og Rauma kommune, ser det ut til at sandsvala hekker på ca. 30-40 % av aktuelle og egnede lokaliteter i lavlandet < 200 moh, med typisk 2-4 kolonier per 100 km². Gjennomsnittlig kolonistørrelse ligger på 15-20 par (30 reirhull), og gjennomsnittlig bestandstetthet på ca. 0,5 par//km² (0,3-0,7 par//km²).

Ingen av de påviste koloniene i Buskerud var direkte truet eller i ferd med å ødelegges under våre besøk på lokalitetene denne sommeren.

Vår- og høsttrekk

Sandsvala er en trekkfugl som overvintrer i Afrika sør for Sahara. Arten ankommer Buskerud i månedsskiftet april/mai, gjennomsnittlig ankomstdato: Fiskumvannet (Øvre Eiker) 26.04. (19 år), Linnesstranda (Lier) 05.05. (18 år), tidligst: Fiskumvannet 17.04.04. og Linnesstranda 25.04.10. På

Fiskumvannet synes ankomsttidspunktet å ha vært relativt stabilt i flere tiår, mens på Linnestranda har sandsvala kommet noe tidligere de siste fem årene. Høsttrekket starter i slutten av august og pågår til ut i midten av september, seinest observert ved Fiskumvannet 26.09.97 (J.T.Bollerud, M.Sjøblom). Sandsvala opptrer sjelden i flokker på mer enn noen titalls individer, maks. 200 ind på vårtrekket Linnestranda 18.05.07 (R.E.Andersen), og maks. 300 ind på høsttrekket Linnestranda 06.08.1977 (Ø.Syvertsen), men det er sjelden å se mer enn 100 ind sammen både på vår- og høsttrekket.

Andre resultater

Årets sandsvalekartlegging ga også et par andre interessante resultater. Det ble funnet hele ti hekkende par med dverglo i grustak og på masse-deponier (1 par i Hurum, 5 i Lier, 2 i Øvre Eiker og 2 i Modum). Bare ett av disse parene ble funnet på en lokalitet som også hadde en aktiv sandsvalekoloni (Lyngås grustak i Lier). Det ble også påvist flere varslende steinskvetter, flere med unger, på sju av de undersøkte lokalitetene. Steinskvett er primært en fjellfugl i Buskerud som kun hekker spredt og fåtallig i lavlandet. Da Eli Gates var på sandsvalejakt i grustaket på Verket i Hurum den 3. juli, fikk hun øye på en slangeørn som fløy over området. Et sensasjonelt funn som, hvis det blir godkjent av NSKF, er ny art for Buskerud!

Takksigelser

Følgende personer takkes for registrering og rapportering av sandsvalekolonier i 2010: Kristoffer Bøhn, Bent Ellingsen, Bård Engelstad, Per Furuseth, Eli Gates, Barbro W. Hagen, Anders Hals, Thorstein Holtskog, Eirik Kristoffersen og Bjørn Roar Skullestad.

Referanser

- Cramp, S. (ed) 1988, Handbook of the birds of Europe the Middle East and North Africa, Vol.V. pp.235-248.
- Haftorn, S. 1971. Norges Fugler.
- Hagemeyer, W.J.M. and Blair, M.J. (Ed) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. Poyser, London.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. Svensk fågelatlas. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.
- Ålbu, T. 1994: Sandsvale. s.320 i Gjershaug, J.O., Thingstad, P.G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S. (red.) 1994. Norsk Fugleatlas. NOF, Klæbu.
- <http://www.birdlife.no/fuglekunnskap/nyheter/?id=531>

Sandsvalekoloni med unger i reiråpningene i et gammelt grustak ved Myrefjorden, Nes. Foto: P.Furuseth.